

О.В. Афанасьєв

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Стаття присвячена проблемам охорони та раціонального використання земель. Проаналізовано фактори, що призводять до деградації та втрати родючості ґрунтів. Визначено, що негативна дія на землі значною мірою пов'язана з антропогенним чинником. Зазначена роль землі як основного національного багатства держави. Найбільшу площу складають землі сільськогосподарського призначення, проте їх стан викликає занепокоєність.

Ключові слова: деградація, опустелювання, землі, ґрунти, концепція, конвенція, родючість.

Постановка проблеми

У зв'язку зі збільшенням антропогенного чинника навантаження на земельні ресурси світу постійно зростає. На щастя, розуміння щодо ставлення до природних багатств вже прийшло до більшості людства. Необхідність переходу від споживацького використання природних ресурсів до раціонального та бережливого ставлення до оточуючого середовища все більше стає очевидним. Проте реалізації такого переходу заважає постійне змагання держав світу за економічне лідерство, що вимагає збільшення промислового виробництва, а значить призводить до більшого антропогенного впливу на навколишнє середовище.

У боротьбі за прибуток держави загалом та їх бізнес, зокрема, нехтують елементарними правилами збереження природного середовища. Людина не в кращій бік змінює природне середовище та поступово пристосовує світ під себе.

Природні ресурси планети є вичерпними, а людство цілком залежить від їх запасів та екологічного стану оточуючого середовища. Охорона земель незалежно від їх цільового призначення, раціональне використання природних багатств повинні стати постійним орієнтиром для людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемами використання земель займалися багато вчених, які зробили свій внесок у дослідження проблем використання земельних ресурсів.

Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів із зазначенням землезабезпеченості описаний в роботах Музики П. М. [1].

Аналіз радіаційного забруднення лісів внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС був зроблений Сапичем В. І. [2].

Проблемами державного управління з вирішення питань із вдосконалення земельного законо-

давства, ефективності контролю за станом і використанням землі відповідно до основних наукових принципів охорони та використання земель займався Панас Р. М. [3].

На міжнародному рівні була прийнята конвенція ООН «Про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці» [4].

Мета та завдання статті

Мета даної статті полягає в дослідженні проблем використання земельних ресурсів та пошуку заходів для покращення стану земельних ресурсів і природного середовища.

Для досягнення зазначеної мети в роботі поставлено наступні завдання:

- виконати аналіз стану земельних ресурсів в Україні;
- прослідити динаміку зміни в природному середовищі;
- зазначити основні проблеми, що призводять до погіршення земельних ресурсів;
- запропонувати заходи для покращення стану ресурсів земельних ресурсів і природного середовища загалом.

Виклад основного матеріалу

Україна належить до держав з великою розораністю землі [5], а стан земельних ресурсів країни сьогодні можна охарактеризувати таким, що викликає занепокоєність.

На одну людину в Україні припадає 0,93 га сільськогосподарських земель, що говорить про досить велику землезабезпеченість (рис. 1, 2; табл. 1) [1].

Умисний і невмисний вплив на землю погіршують її стан. Проблема посилюється через неможливість достатньою мірою прорахувати ймовірність виникнення невмисного впливу на середовище та наслідки від нього.

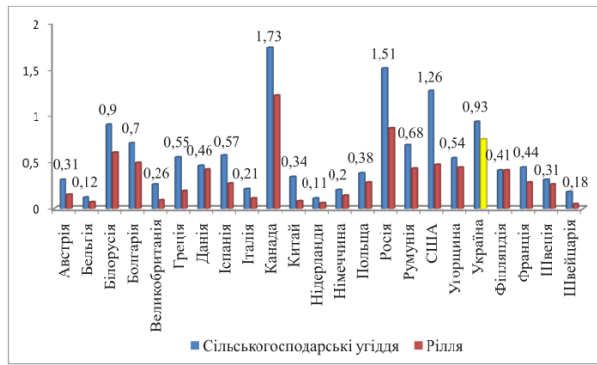

Рис. 1. Забезпеченість сільськогосподарськими землями на одного жителя в різних країнах, га [1]

Таблиця 1

Склад земельних ресурсів

Види земельних ресурсів	млн. га	% від загальної площі
Орні землі	34,4	57
Сади, виноградники та інші багаторічні насадження	1,1	1,9
Сіножаті, пасовища й перелоги	7	11,7
Разом сільськогосподарських угідь	42,4	70,5
Ліси, захисні лісонасадження і чагарники	10,2	16,6
Болота	0,8	1,3
Водойми	2,4	3,9
Піски і яри	0,5	0,8
Шляхи	1	1,6
Інші землі	3,3	5,3
Усього	60,4	100

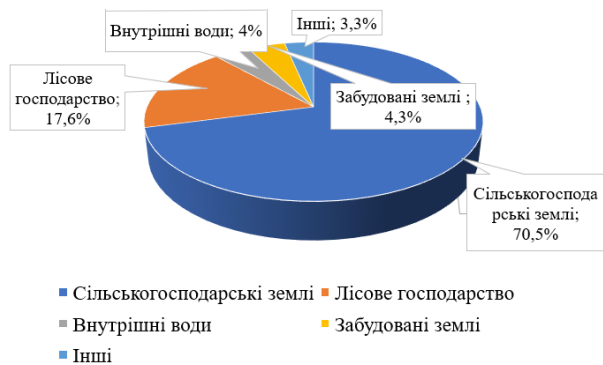

Рис. 2. Склад земельного фонду

У лісовому господарстві серйозні проблеми виникають через неконтрольовану (незаконну)

вирубку лісів, забруднення лісових територій, що призводить до порушення екологічної рівноваги в природному середовищі.

Негативно впливає на стан лісів і антропогенний чинник. Промислове виробництво, видобуток корисних копалин поблизу із землями лісгосподарського призначення призводить до гибелі лісу на значних площах. Не менш жакливі наслідки вирубки лісу. Затоплення значних територій під час паводків, ерозійні процеси внаслідок зниження інфільтраційних властивостей ґрунту, порушення режиму водних об'єктів, змінення складу атмосфери сьогодні є важливими проблемами, що потребують негайного вирішення.

Викиди у повітря шкідливих речовин промисловістю вже призвели до втрат значних площ лісових угідь. Аварія на Чорнобильській атомній електростанції, що відбулася у 1986 році, призвела до радіаційного забруднення 40 % (від загальної площі) лісів. Як наслідок, з господарського обігу було виведено 157 тис. га [6].

Найбільше радіаційне забруднення лісів відбулося у Житомирській, Київській та Рівненській областях. Ненабагато менше – на території Волинської, Чернігівської, Черкаської, Вінницької областей (рис. 3) [2].

Рис. 3. Області з найбільшими площами радіоактивно забруднених лісів

Деградація ґрунтів на сьогодні є однією з ключових серед екологічних проблем України [7, с. 59].

Зменшуються площі родючої землі. Відповідно до [8] до 2030 р. площа родючих земель внаслідок вирубки лісів та ерозійних процесів значно зменшиться. До того ж ерозія є причиною зниження біопродуктивності ґрунтів.

Через виведення із сільськогосподарського обігу земель для промислових потреб, транспортного та житлового будівництва або для видобутку корисних копалин відбувається значне скорочення орних земель.

Серйозною та важливою проблемою в Україні та світі є опустелювання. Проблема опустелювання потребує особливої уваги. Головним завданням для світу є досягнення нейтрального рівня деградації земель. Важливим кроком у цьому питанні стала Конвенція ООН «Про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці» [4] від 17.06.1994 року. Україна також має зобов'язання досягти до 2030 року нейтрального рівня деградації земель.

Стан земельного фонду на сьогоднішній день можна вважати незадовільним та таким, що потребує негайного втручання держави, а в деяких випадках – тісної взаємодії держави з міжнародними організаціями. Наприклад, проблему опустелювання можна вирішити лише в співпраці зі світовим суспільством та провідними науковцями. Досягнення нейтрального рівня деградації земель дозволить підвищити стійкість земельних ресурсів та знизити подальший розвиток деградації.

Для виправлення ситуації з неефективним використанням сільськогосподарських земель в Україні у 2003 р. була затверджена Концепція збалансованого розвитку агроєкосистем на період до 2025 р. Концепція містить заходи для формування збалансованої системи в сільському господарстві та забезпечення розбудови екомережі [9, 1].

На рівні державного управління необхідно вирішувати питання, пов'язані із вдосконаленням земельного законодавства, ефективності контролю за станом і використанням землі відповідно до основних наукових принципів охорони та використання земель [3]. Згідно з [10], землі сільськогосподарського призначення повинні використовуватися відповідно до їх цільового призначення. Фінансові інтереси аграріїв повинні перестати бути причиною погіршення властивостей ґрунту, зниження родючості земель, їх хімічного забруднення, засолення, заболочування та ерозії.

Відповідно до статті 14 [11], земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Правове регулювання у сфері використання та охорони земель держава здійснює відповідно до:

- Конституції України [11];
- Земельного Кодексу України [10];
- Закону України «Про охорону земель» [12];
- Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [13] та інших нормативно-правових актів.

Треба розглянути можливість оптимізації земельного фонду, зокрема вилучення деградованих та малопродуктивних земель з низькою родючістю, господарське використання яких за призначенням стало економічно неефективним [14, 2].

Для забезпечення управління земельними відносинами у міжнародних практиках застосовуються системи державного адміністрування. Передача прав на використання, розвиток, успадкування, передачу та отримання вигоди із земель фізичними та юридичними особами повинна відбуватися відповідно до [15].

Висновки

Отже, навантаження на земельні ресурси світу постійно зростає через посилення антропогенного чинника. Це призводить до деградації, а для земель сільськогосподарського призначення – до зниження родючості.

Щорічно відбувається вилучення цінних земель, переважно сільськогосподарського призначення, для промислових потреб, транспортного та житлового будівництва або для видобутку корисних копалин, що призводить до значного скорочення орних земель.

Для покращення стану земель у статті запропоновано:

- посилити / налагодити співпрацю між усіма зацікавленими сторонами;
- для вирішення гострих проблем залучити науковців, зокрема як посередників між зацікавленими сторонами;
- намагатися виключити фінансовий інтерес як фактор, що негативно впливає на стан земельних ресурсів;
- розглянути міжнародні практики ефективного управління земельними відносинами, зокрема створення незалежних організацій [16, 17];
- враховувати міжнародний досвід формування та реалізації земельного адміністрування [18, 19].

Література

1. Музика П. М. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні / П. М. Музика, С. І. Урба, Л. В. Гончаренко // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. – 2019. – Т. 30 (69), № 4. – С. 45–53. – DOI: [10.32838/2523-4803/69-4-33](https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-33).
2. Сапич В. І. Міжнародна економіка: Практикум : навч. посіб. / В. І. Сапич, Н. М. Сапич. – Суми : Університетська книга, 2003. – 158 с.
3. Панас Р. М. Раціональне використання та охорона земель : навч. посіб. / Р. М. Панас. – Львів : Новий Світ-2000, 2008. – 352 с.
4. United Nations Convention to Combat Desertification in those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa [Electronic resource]. – Paris (France) : United Nations, 1994. – 54 p. – Regime of access: https://catalogue.unccd.int/936_UNCCD_Convention_ENG.pdf, free (date of the application: 10.02.2024).
5. Земельні ресурси [Електрон. ресурс] / Сталій розвиток для України : сайт. – Київ, 2016–2024. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/zemelni-resursi/>, вільний (дата звернення: 10.02.2024).

6. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивация земель : навч. посіб. / П. П. Надточій, Т. М. Мислива, В. В. Морозов, М. І. Дідух, В. О. Зінченко, Г. М. Мартенюк, О. Є. Поліщук, Л. К. Тичина, О. Л. Кратюк ; за заг. ред. П. П. Надточія, Т. М. Мисливої ; Держ. вищ. навч. заклад «Держ. агроєкол. ун-т». – Житомир : Державний агроєкологічний університет, 2007. – 420 с. – (Сталий розвиток). – Режим доступу: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/7371/1/Ohorona_2007_420.pdf, вільний (дата звернення: 10.02.2024).
7. Словник – довідник з екології : навч.-метод. посіб. / Херсон. держ. ун-т ; [уклад.: О. Г. Лановенко, О. О. Остапівщина]. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. – 226 с. – Режим доступу: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1563>, вільний (дата звернення: 10.02.2024).
8. Деградація земель [Електрон. ресурс] / Вікіпедія : сайт. – Сан-Франциско, Каліфорнія (США), 2001–2024. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Деградація_земель&oldid=42652851, вільний (дата звернення: 10.02.2024).
9. Про затвердження Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року : Наказ М-ва аграрної політики України від 20 серп. 2003 р. № 280 [Електрон. ресурс] / Верховна Рада України : сайт. – Київ, 1994–2024. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0280555-03>, вільний (дата звернення: 10.02.2024).
10. Земельний кодекс України : офіц. текст : за станом на 26 січ. 2024 р. [Електрон. ресурс] / Верховна Рада України : сайт. – Київ, 1994–2024. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/ed20240126#Text>, вільний (дата звернення: 10.02.2024).
11. Конституція України : офіц. текст : [прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. зі змінами, внесеними Законом України від 3 верес. 2019 р. : станом на 1 січ. 2020 р.] [Електрон. ресурс] / Верховна Рада України : сайт. – Київ, 1994–2024. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>, вільний (дата звернення: 10.02.2024).
12. Про охорону земель : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 962-IV : в редакції від 18 трав. 2023 р. [Електрон. ресурс] / Верховна Рада України : сайт. – Київ, 1994–2024. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15>, вільний (дата звернення: 10.02.2024).
13. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 963-IV : в редакції від 19 листоп. 2022 р. [Електрон. ресурс] / Верховна Рада України : сайт. – Київ, 1994–2024. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15>, вільний (дата звернення: 10.02.2024).
14. Бабміндра Д. І. Класифікація ґрунтів України як наукова передумова екологічнобезпечного землекористування для покращення міжнародної інвестиційної діяльності : монографія / Д. І. Бабміндра. – Київ, 2010. – 780 с.
15. Leasing Public Land: Policy Debates and International Experiences / ed. by S. C. Bourassa, Y.-H. Hong ; Lincoln Institute of Land Policy. – Cambridge, MA (USA) : Lincoln Institute of Land Policy, 2003. – 303 p.
16. Land Administration in the UNECE Region: Development Trends and Main Principles / United Nations Economic Commission for Europe. – New York (USA) ; Geneva (Switzerland) : United Nations, 2005. – 112 p. – Regime of access: <https://unece.org/fileadmin/DAM/hlm/documents/Publications/landadmin.devt.trends.e.pdf>, free (date of the application: 10.02.2024).
17. Managing Government Property Assets: International Experiences / ed. by O. Kaganova, J. McKellar ; The Urban

Institute. – Washington, DC (USA) : The Urban Institute Press, 2006. – 438 p. – Regime of access: <https://books.google.com.ua/books?id=rMSJj5XqIqIC&pg=P1&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>, free (date of the application: 10.02.2024).

18. Land Administration Guidelines: With Special Reference to Countries in Transition / United Nations Economic Commission for Europe. – New York (USA) ; Geneva (Switzerland) : United Nations, 1996. – 112 p. – Regime of access: <https://unece.org/DAM/hlm/documents/Publications/land.administration.guidelines.e.pdf>, free (date of the application: 10.02.2024).
19. Williamson I. P. United Nations–FIG Bathurst Declaration on Land Administration for Sustainable Development: Development and Impact / I. P. Williamson, D. M. Grant // Proceedings of the FIG XXII International Congress, Washington, DC (USA), April 19–26, 2002 yr. – Copenhagen (Denmark) : International Federation of Surveyors (FIG), 2002. – 12 p. – Regime of access: https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig_2002/Ts7-5/TS7_5_williamson_grant.pdf, free (date of the application: 10.02.2024).

References

1. Muzyka, P., Urba, S., & Honcharenko, L. (2019). Analysis of the state and efficiency of using land resources in Ukraine. Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Economy and Management, 30(69)(4), 45–53. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-33> [in Ukrainian]
2. Sapych, V. I., & Sapych, N. M. (2003). International Economics: Workbook: study guide. Universytetska knyha [in Ukrainian]
3. Panas, R. M. (2008). Rational Use and Protection of Land: study guide. Novyi Svit-2000 [in Ukrainian]
4. United Nations Convention to Combat Desertification in those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa, opened for signature 14 October 1994, 1954 UNTS 3 (entered into force 26 December 1996). https://catalogue.unccd.int/936_UNCCD_Convention_ENG.pdf
5. Interregional Center for Scientific Research and Expertise. (2024). Land Resources. Sustainable Development for Ukraine. <http://www.sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/zemelni-resursi/> [in Ukrainian]
6. Nadtochii, P. P., Myslyva, T. M., Morozov, V. V., Didukh, M. I., Zinchenko, V. O., Marteniuk, H. M., Polishchuk, O. Ye., Tychyna, L. K., & Kratiuk, O. L. (2007). Conservation of Natural Resources and Land Recultivation: study guide (P. P. Nadtochii, & T. M. Myslyva, Eds.). Publishing House “The State Agroecological University”. http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/7371/1/Ohorona_2007_420.pdf [in Ukrainian]
7. Lanovenko, O. H., & Ostapishyna, O. O. (Eds.). (2013). Dictionary – reference book on ecology: teaching and methodological guide. PP Vyshemirskiy V. S. <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1563> [in Ukrainian]
8. Land degradation. (2024, May 26). In Wikipedia. https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Деградація_земель&oldid=42652851 [in Ukrainian]
9. Ministry of Agrarian Policy of Ukraine. (2003, August 20). On Approval of the Concept of Sustainable Development of Agroecosystems in Ukraine for the Period up to 2025: Order of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine of 20 August 2003, No. 280. Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0280555-03> [in Ukrainian]
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2024, January 26). The Land Code of Ukraine: as of 26 January 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/ed20240126#Text> [in Ukrainian]

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020, January 1). *The Constitution of Ukraine: official text [adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on 28 June 1996, as amended by the Law of Ukraine of 3 September 2019]*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%96-bp#Text> [in Ukrainian]
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023, May 18). *On Land Protection: Law of Ukraine of 19 June 2003 No. 962-IV*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15> [in Ukrainian]
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022, November 19). *On State Control over the Use and Protection of Land: Law of Ukraine of 19 June 2003 No. 963-IV*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15> [in Ukrainian]
14. Babmindra, D. I. (2010). *Classification of soils of Ukraine as a scientific prerequisite for ecologically safe land use to improve international investment activity: monograph* [in Ukrainian]
15. Bourassa, S. C., & Hong, Y.-H. (Eds.). (2003). *Leasing Public Land: Policy Debates and International Experiences*. Lincoln Institute of Land Policy.
16. United Nations Economic Commission for Europe. (2005). *Land Administration in the UNECE Region: Development Trends and Main Principles*. United Nations. <https://unece.org/fileadmin/DAM/hlm/documents/Publications/landadmin.devt.trends.e.pdf>
17. Kaganova, O., & McKellar, J. (Eds.) (2006). *Managing Government Property Assets: International Experiences*. The Urban Institute Press. <https://books.google.com.ua/>

- books?id=rMSJ5XqIqIC&pg=PP1&pg=PP1#v=onepage&q&f=false
18. United Nations Economic Commission for Europe. (1996). *Land Administration Guidelines: With Special Reference to Countries in Transition*. United Nations. <https://unece.org/DAM/hlm/documents/Publications/land.administration.guidelines.e.pdf>
19. Williamson, I. P., & Grant, D. M. (2002). United Nations–FIG Bathurst Declaration on Land Administration for Sustainable Development: Development and Impact. In *Proceedings of the FIG XXII International Congress*. International Federation of Surveyors (FIG). https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig_2002/Ts7-5/TS7_5_williamson_grant.pdf

Рецензент: д-р екон. наук, проф. К.А. Мамонов, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна.

Автор: АФАНАСЬЕВ Олександр Валерійович
кандидат технічних наук, доцент кафедри земельного адміністрування та геоінформаційних систем
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
E-mail – aleksandr.v.afanasyev@gmail.com
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7649-7576>

PROBLEMS OF LAND RESOURCES USE

O. Afanasiev

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

The article is devoted to the problems of land protection and rational use. In the study, we analyse the factors leading to degradation and loss of soil fertility. We determined that the negative impact on land is mainly related to the anthropogenic factor. The author points out the role of land as the core national wealth, which, according to the Constitution of Ukraine, is under the special protection of the state. Agricultural lands make up the largest area, but their condition, as well as the condition of other lands, is a matter of concern. We note that the struggle of world powers for economic leadership hinders the environmental problems solution.

The article determines that the problems of the use of land resources in Ukraine have only worsened in recent years. Achievements in the agricultural sphere are due to the intensive use and depletion of soils. Intentional and unintentional impact on the earth worsens its condition. The impossibility of adequately calculating the probability of unintended effects on the environment exacerbates the problem.

The anthropogenic factor is the main reason for the negative dynamics of the surrounding environment, particularly land resources.

Close cooperation of all parties is required to remedy the current situation: land users/land owners, on the one hand, and the state and international organisations, on the other. Scientists and their ideas should be intermediaries between land users/land owners, the state, and international organisations.

We propose to strengthen the role of the government in solving problems related to the state of land and their cooperation with international organisations in the fight against desertification and to achieve a zero level of land degradation. We also propose measures to reduce the level of land degradation to reach a neutral level of degradation. At the international level, the 'United Nations Convention to Combat Desertification in Those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa' was adopted. We suggest considering international standards in the effective management of land resources and the experience in forming and implementing land management systems.

Keywords: degradation, desertification, land, soil, concept, convention, fertility.